

HÁRSHEGYI PIROSKA

„AMPHORE CRÉTOISE 3”
AZ AQUINCUMI POLGÁRVÁROS
NYUGATI TEMETŐJÉBŐL

Egy Pannoniában eddig ismeretlen *amphora* forma látott napvilágot az aquincumi polgárváros nyugati, ún. „Aranyhegyi-patak menti” temetőjében folytatott 2005. évi feltárás során.¹ A 9. szondában feltárt 58. sír (SE-492/493) egy nagyméretű, szórthamvas temetkezésnek bizonyult. (1. kép, 1-3.) A sír beásásához tartozhatott valószínűleg a sír fölött megfigyelt vöröses betöltésű gödör is (SE-463/464). Az ásatási megfigyelések alapján, a 2005. évben feltárt temetkezések nagy része a temető Kr. u. 1-2. századi használati periódusához tartozik. Vélhetőleg ebbe a csoportba illeszkedik az 58. sír is, amelyből többek között Hadrianus császár bronz verete került elő. A sír és a felette megfigyelt régészeti jelenség (beásás) többi lelete is erre az időszakra keltezhető.

AZ 58. SÍR BETÖLTÉSÉBEN (SE 493) ELŐKERÜLT

LELETEK (2. kép 1-12., 3. kép 1-2.)

1. Szürke *házikéramia* pohár perem- és oldaltöredéke, díszítetlen

peremátmérő: 7 cm

BTM 2005. 40. 486.

(Kr. u. 2. század)

2. Szürke *házikéramia* füstőlőtál talptöredéke, díszítetlen

átmérő: 4 cm

BTM 2005. 40. 487.

(Kr. u. 1-3. század)

3. Pompeii vörös *tál-utánzat* profiltöredéke

peremátmérő: 14 cm

BTM 2005. 40. 488.

(Kr. u. 2.-3. század)

4. Sárga anyagú, vörös bevonatos ép *firmamécses*, alján névbélyeg: FORTIS

m: 7,2 × 4,6 × 3 cm

BTM 2005. 40. 489.

LOESCHCKE - IVÁNYI 1935. XVII.- típus

(Kr. u. 2. század közepe)

5. AC3 típusú *amphora*

m.: 57 × 29 cm, peremátmérő: 12 cm; fülmetszet;

3,5 × 1,7 cm, szín: 10 YR 7/4; egyik füle, valamint a

nyak zónájában részben kiegészített, 26 töredékből

összeállított darab

BTM 2005. 40. 490.

(Kr. u. 2. század)

6. Sárga *házikéramia* korsó alj- és oldaltöredéke fülindítással, díszítetlen

m: 10,4 × 15,6 cm; talpátmérő: 4,8 cm

BTM 2005. 40. 491.

(Kr.u. 2-3. század)

7. Egész sárga *házikéramia* korsó, kihajló peremmel és kétosztatú füllel, díszítetlen

m: 12 × 21,7; fülmetszet: 2 × 1,1 cm; peremátmérő:

4,5 cm; talpátmérő: 6,8 cm

BTM 2005.40.492.

(Kr. u. 2-3. század)

8. *Vasszeg*, 2 db

m: 2 × 0,9 cm; 1,7 × 0,8 cm

BTM 2005. 40. 589.

(nem datálható)

9. Ép világoskék, áttetsző *üvegfiola*

m: 11 × 5,2 cm; peremátmérő: 3,3 cm; talpátmérő:

4,5 cm

BTM 2005. 40. 610.

¹ Itt szeretnék köszönetet mondani Lassányi Gábornak, az ásatások vezető régészének az anyagközlés engedélyezéséért. Az ásatás előzetes közlése: Lassányi – Bechtold 2006. Szeretnék továbbá köszönetet mondani Antigoné Marangou-nak és Magyar Zsoltnak, a cikk írása közbeni konzultációért. A cikkben szereplő tárgyrajkákat Illés László, a tárgyfotókat Komjáthy Péter, a térképet Kolozsvári Krisztián; a BTM Aquincumi Múzeum munkatársai készítették, ezúton köszönöm a munkájukat. A leletek restaurálásáért itt szeretnék köszönetet mondani a BTM Aquincumi Múzeum restaurátorainak: Lészko Ildikónak, Gabler Szilviának, Heincz Katalinnak és Ujvári Gábornak.

BARKÓCZI 1988. 89.-típus
(Kr. u. 1-2. század)

10. Világoskék, áttetsző *üvegfiola* töredékei
m: 10,6 × 5,1 cm; peremátmérő: 2,8 × 3,1 cm; talpát-
mérő: 5 cm

BTM 2005. 40. 611.

BARKÓCZI 1988. 89.-típus
(Kr. u. 1-2. század)

11. Világoskék, áttetsző *üvegfiola* töredéke
m: 5 × 9 cm; talpátmérő: 4,5 cm

BTM 2005. 40. 612.

BARKÓCZI 1988. 89.-típus
(Kr. u. 1-2. század)

12. Érem

Hadrianus bronz verete. As.

m: 2,5 × 2,5 × 0,2 cm

BTM 2005. 40. 646.

(Kr. u. 119-138.)²

AZ SE-464 BETÖLTÉS LELETEI (2. KÉP, 13-20.)

13. Szürke *háziakerámia pohár* alj- és oldaltöredéke,
díszítetlen

m: 5 × 2,1 × 0,4 cm; talpátmérő: 3 cm

BTM 2005. 40. 458.

(Kr. u. 2. század)

14. Szürke *háziakerámia pohár* perem- és oldaltöre-
déke, díszítetlen

m: 3,4 × 2,4 × 0,4 cm; peremátmérő: 6 cm

BTM 2005. 40. 459.

(Kr. u. 2. század)

15. Szürke *háziakerámia pohár* perem- és oldaltöre-
déke, díszítetlen

m: 3,3 × 2,6 × 0,2 cm; peremátmérő: 6 cm

BTM 2005. 40. 460.

(Kr. u. 2. század)

16. Szürke *háziakerámia pohár* perem- és oldaltöre-
déke, díszítetlen

m: 3,2 × 2,2 × 0,3 cm; peremátmérő: 6 cm

BTM 2005. 40. 461.

(Kr. u. 2. század)

17. Szürke *háziakerámia pohár* perem- és oldaltöre-
déke, díszítetlen

m: 3 × 3 × 0,2 cm; peremátmérő: 6 cm

BTM 2005. 40. 462.

(Kr. u. 2. század)

18. Szürke *háziakerámia pohár* alj- és oldaltöredéke,
díszítetlen

talpátmérő: 2,8 cm

BTM 2005. 40. 463.

(Kr. u. 2. század)

19. Sárga *háziakerámia pohár* perem- és oldaltöredéke,
díszítetlen

peremátmérő: 6 cm

BTM 2005.40.464.

(Kr.u. 2. század)

20. Sárga *háziakerámia korsó* alj- és oldaltöredéke, dí-
szítetlen

talpátmérő: 8 cm

BTM 2005. 40. 465.

(Kr. u. 2. század)

Az Aquincumban előkerült és a következőkben részletesebben tárgyalt „Amphore Crétoise 3” típusú *amphora* teljes mértékben egyezik a típus többi ismert darabjával: a forma pereme egyenes; a széles, cilindrikus amphoratest kisméretű tüskében végződik; a fülek keresztmetszete ovális.

Kissé érdes tapintású, világossárga-szürkés sárga anyagában kisméretű fehér mészkő zúzalék látható.

Két variánsban készült, egy kisebb és egy nagyobb úrtartalmú változatban. Az aranyárki temetőből előkerült példányt a nagyobb úrtartalommal rendelkező (kb. 22-25 liter)³ csoportba sorolhatjuk.

Az „Amphore Crétoise 3” (=AC3; ER1) típusú szállítóedények gyártása Krétán eddig két műhelyben bizonyított: a déli partvidéken, Dermatosban,⁴ valamint az észak-keleti parton, Trypitosban.⁵ A fent említett műhelyek a Kr. u. 1. század elejétől a 3. század közepéig működtek.⁶

Ebben az *amphora* típusban Kréta szigetén készült, különlegesen jó minőségű, nemes fehérbort (*passum*, *creticum vinum*) szállítottak,⁷ amelyről számos irodalmi forrás is beszámol, kihangsúlyozva alkalmazását a gyógyításban.⁸

Elsősorban a sziget közelében található területeken kerültek eddig elő példányai. Távolabbi hely-

³ MARANGOU-LERAT 1995. 82.

⁴ MARANGOU-LERAT 1995. 53.

⁵ MARANGOU-LERAT 1995. 48.

⁶ MARANGOU-LERAT 1995. 83.

⁷ Amphorán talált festett felirat alapján azonosított tartalom: MARANGOU-LERAT 1995. 83.; Rizzo 2003, 217.

⁸ Irodalmi és epigráfiai források összefoglalóan: MARANGOU-LERAT 1995. 15-29., 151., 156.-159.

² Az érem meghatározásáért R. Facsády Annamáriának tartozom köszönettel.

színekről Athénból és Egyiptomból,⁹ Fréjus-ból és Narbonne-ból,¹⁰ valamint újabban Itáliából és az Isztriáról¹¹ ismert típus. Rakományként is megtalálható néhány adriai hajóroncs lelete között (Glavat, Koromašna).¹² (3. kép 3.)

Jóval ritkább lelet a szintén Krétán gyártott és Pannoniában a Kr. u. 2. századi kontextusokban előforduló AC4-formánál (=Dressel 43), amelyet szerte a római birodalomban megtalálhatunk.¹³

Érdekes megjegyezni, hogy hasonló lelőkörülmények közül – temető-feltárásból – származó darabokról Kréta szigetéről Haghios Nikolaosban a Potamos-temetőből; valamint Egyiptomból két lelőhelyről (az alexandriai Kom-esch-Schukáfa – temetőből és Marina el-Alameinből) vannak adataink.¹⁴

Mivel Pannoniában ebből a típusból ez eddig az egyetlen darab, valamint a Római Birodalom többi részén sem fordul elő tömegesen, valószínűleg konkrét megrendelésre, vagy egy nagyobb egység rakomány kísérőárújaként került Aquincumba. Nagy volumenű importról egyelőre ebben az esetben nem beszélhetünk.

Az aquincumi polgárváros nyugati temetőjében talált példány a lelőkörülmények alapján a Kr. u. 2. század első felében kerülhetett Aquincumba.¹⁵ Az amphora nem mutatott másodlagos égési nyomokat, nem a halotti máglyáról került az 58. sír betöltésébe. Ez igaz a sírban talált többi leletre is.

Külön figyelmet érdemelnek a nagy számban előkerült pohártöredékek (legalább 6 különböző tárgyhoz tartoztak). Ezek közül egy a temetkezés elsődleges leleteként került elő, további hét töredék pedig a sírgödör fölötti betöltésből (SE-464).

Maga az amphora sok darabra törve, a sírgödör (SE-492) és a fölötte megfigyelt kisebb mélyedés (SE-463) között, egy külön egységként is értelmezhető, amint az az ásatási rajzon is látható. (1. kép 1.-2.)

Ez alapján feltételezhető, hogy az AC3 típusú amphorában szállított bor elfogyasztása a temetést közvetlenül, vagy kis idő elteltével követő bankettelhez kapcsolható,¹⁶ amelyen a résztvevők száma miatt volt szükség ilyen mennyiségű italra (kb. 22–25 liter, lásd fentebb).

Elsősorban a Kr. u. 2. századtól maradt fenn jó néhány, temetkezésekhez kapcsolható ábrázolás (freskók, szarkofágok), amelyen 4–5 lakomázó férfi látható, mellettük szolgálk amphorából öntik a bort egy üstbe, hogy vízzel elkeverve, felmelegítve a lakomázóknak felszolgálják.¹⁷ Egy ilyen megemlékező szertartás kapcsolódhatott időben közvetlenül a temetéshez, vagy követhette azt kis idő elteltével is. Megrendezése – különösen jelen esetben, az AC3 típusú amphorában szállított különlegesen jó minőségű, egzotikus krétai bor miatt is – a rendezőkre nagyobb anyagi terhet róhatott. Ez esetben az elhunyt családja vagyonos lehetett. Más értelmezés is lehetséges azonban: ahogyan azt néhány aquincumi felirat is tanúsítja, pl. a síremlékek állításának költségeit átvállalhatta egy *collegium* is,¹⁸ így vélhetően a temetési szertartás, vagy az azt követő halotti tor költségeiben is részt vállaltak.

Fontos kiemelni, hogy az amphora szinte teljes egészében összeállítható volt a megtalált töredékekből, ezért bizonyíthatóan a sírnál törték össze (lásd fentebb). A temetési/megemlékező szertartás fontos rituáléja volt az ott használt edények (amphora, korsó, pohár, esetenként tányér) összetörése.¹⁹

Ez a jelenség (ti. amphora jelenléte a sírban, vagy a temetkezéshez kapcsolható stratigráfiai egységekben) Aquincumban ugyan nem egyedülálló, de a folyamatban lévő kutatások fényében igen ritkának mondható.²⁰

⁹ MAJCHEREK 2007, 11–12.

¹⁰ MARANGOU-LERAT 1995, 83.

¹¹ Róma: RIZZO 2003, 146., 155., 164., 169., 180., 217.; CASARAMONA et alii 2010, 116.; Brindisi, Pompeii, Otranto, Padova, Vicenza, Verona, Altino, Oderzo, Brescia(?), Aquileia, Pola: AURIEMMA-QUIRI 2004, 46., további irodalommal.

¹² JURŠIĆ 2000, 10., 30.

¹³ Pannoniai előfordulása ennek a típusnak: HÁRSHEGYI 2008, 174. Fig.1., továbbá egyéb provinciákban: WILLIAMS 2003, 28–29.; CASARAMONA et alii 2010, 113–116.

¹⁴ Marangou-Lerat 1995, 83.

¹⁵ Megjegyzendő, hogy az egyiptomi Marina el-Alamein lelőhelyen a krétai amphorák ciprusi terra sigillata típusokkal kerültek elő, amelyek a Kr. u. 1. század közepe – 2. század közepe közötti időszakra jellemző áruk. MAJCHEREK 2007, 11.

¹⁶ ZSIDI 2009, 60.

¹⁷ DUNBABIN 2003, 130–133.

¹⁸ ZSIDI 2009, 58.

¹⁹ ZSIDI 2009, 60–61., további irodalommal.

²⁰ P. Hárshegyi, Amphorae as Grave Goods in Aquincum (Pannonia Inferior). 28th Congress of Rei Cretariae Romanae Fautores, Catania, 2012. (poszter)

IRODALOMJEGYZÉK

- AURIEMMA – QUIRI 2004
AURIEMMA, R. – QUIRI, E.: Importazioni di anfore orientali nell'Adriatico tra primo e medio impero. In: J. Eiring – J. Lund (eds.), *Transport Amphorae and Trade in the Eastern Mediterranean. Acts of the International Colloquium at the Danish Institute at Athens, September 26–29, 2002. Monographs of the Danish Institute at Athens 5.* (2004), p. 43–55.
- BARKÓCZI 1988
BARKÓCZI, L.: *Pannonische Glasfunde in Ungarn.* Budapest, 1988.
- CASARAMONA et al. 2010
CASARAMONA, A. – COLANTONIO, S. – ROSSI, B. – TEMPESTA, C. – ZANCHETTA, G.: Anfore cretesi dallo scavo del Nuovo Mercato di Testaccio. In: *RCRF Acta 41.* (2010), p. 113–122.
- DUNBABIN 2003
DUNBABIN, K. M. D.: *The Roman Banquet. Images of Conviviality.* Cambridge, 2003.
- HÁRSHEGYI 2008
HÁRSHEGYI, P.: Roman amphorae from the East along the ripa Pannonica. *RCRF Acta 40.* (2008), p. 173–178.
- IVÁNYI 1935
IVÁNYI, D.: *Die Pannonischen Lampen. Eine typologisch-chronologische Übersicht. Diss Pann II. 2.* Budapest, 1935.
- JURIŠIĆ 2000
JURIŠIĆ, M.: Ancient shipwrecks of the Adriatic. Maritime transport during the first and second centuries. *BAR IS 828.* Oxford, 2000.
- LASSÁNYI–BECHTOLD 2006
LASSÁNYI G. – BECHTOLD E.: Újabb feltárások az Aranyhegyi-patak menti temetőben. *AqFüz 12.* (2006), p. 73–78.
- MAJCHEREK 2007
MAJCHEREK, G.: Aegean and Asia Minor Amphorae from Marina el-Alamein. In: Marchand, S. – Marangou, A. (éd. par.): *Amphores d'Égypte de la Basse Époque à l'époque arabe. IFAO. Cahiers de la céramique Égyptienne 8. Vol. 1.* (2007), p. 9–31.
- MARANGOU–LERAT 1995
MARANGOU–LERAT, A.: *Le vin et les amphores de Crète: de l'époque classique à l'époque impériale.* Athens-Paris, 1995.
- RIZZO 2003
RIZZO, G.: *Instrumenta Urbis I. Ceramiche fini da mensa, lucerne ed anfore a Roma nei primi due secoli dell'Impero. Collection de l'École Française de Rome 307.* Rome, 2003.
- ZSIDI 2009
ZSIDI, P.: Rememberance Practices in Aquincum: Memory in the Roman Capital of Pannonia Inferior – Today's Budapest. In: I. Barbiera, A. Choyke, J. Rasson (eds.), *Materializing Memory. Archaeological material culture and the semantics of the Past. BAR IS 1977.* (2009), p. 53–63.
- WILLIAMS 2003
WILLIAMS, D.: Cretan wine in Roman Britain. In: J. Plouviez (ed.), *Amphorae in Britain and the western Empire. Journal of Roman Pottery Studies 10.* (2003), p. 26–31.

AN „AMPHORE CRÉTOISE 3” FOUND IN THE WESTERN CEMETERY OF THE CIVIL TOWN OF AQUINCUM

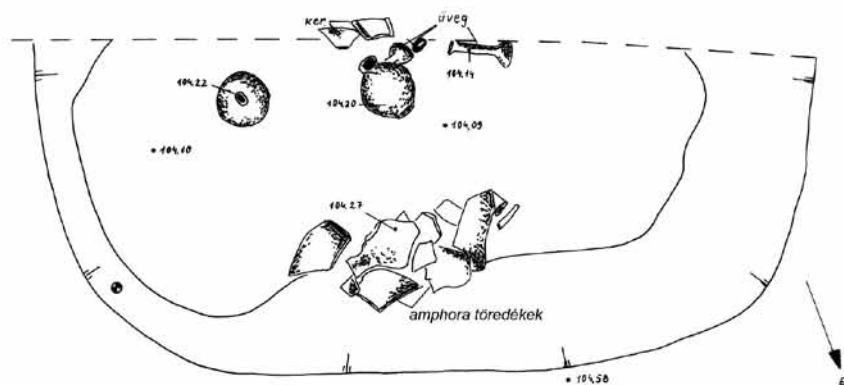
In 2005 an AC3 type amphora has been found in a cremation burial in the western cemetery of the civil town of Aquincum (provincial capital of Pannonia Inferior, modern Budapest), dated to the second century AD.

This type is a rare find outside from Crete and our piece was a unique one among the amphorae

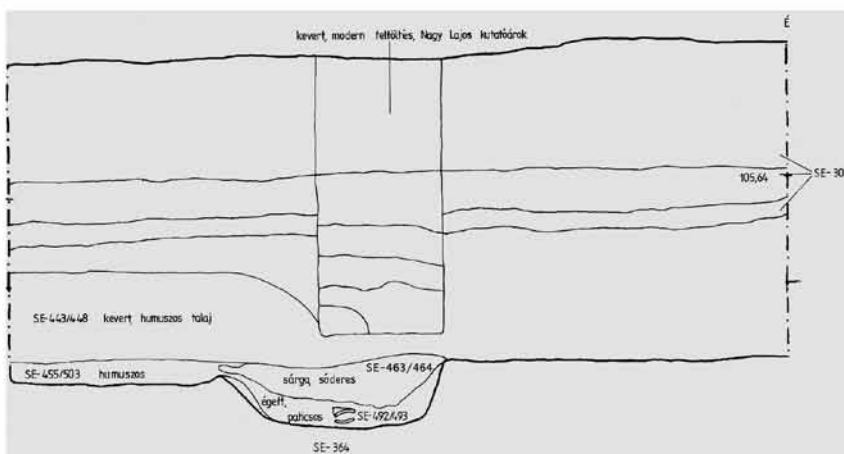
found in Pannonia. The finding raised questions about the function of this imported and exotic vessel in the current funerary context. The most probable that the noble – therefore expensive – Cretan white wine was consumed on the banquet after the funeral by the members of a wealthy family or/and the members of a *collegium*.

1.

2.

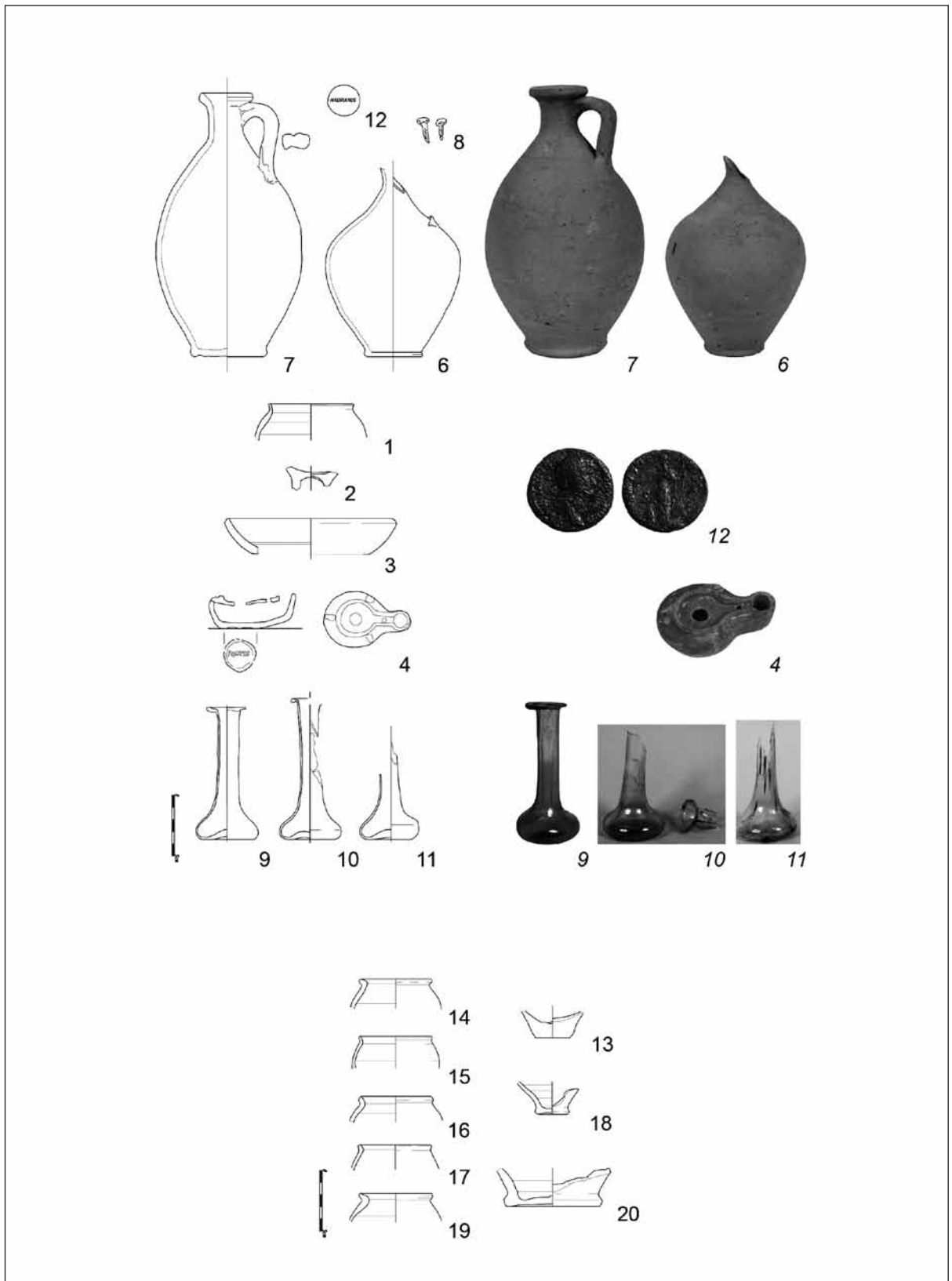

3.

1. kép 1.: Aranyárok-menti temető 58. sír (2005. évi feltárás), fotó (Lassányi Gábor felvétele)

2.: Aranyárok-menti temető 58. sír (2005. évi feltárás), rajz (BTM Adattár)

3.: Aranyárok-menti temető 9. szonda (2005. évi feltárás), Déli metszettel, rajz (BTM Adattár)

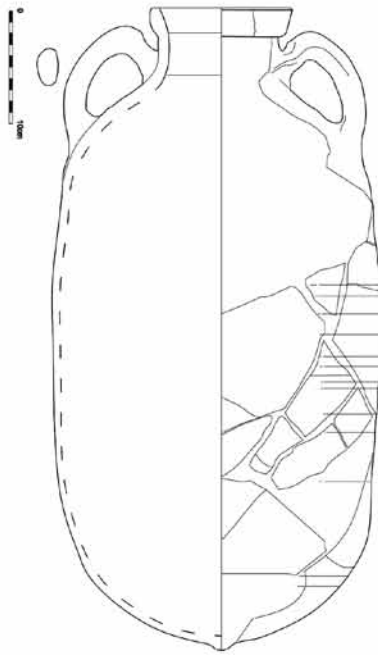

2. kép 1.-12.: Aranyárok-menti temető 58. sír (2005. évi feltárás), betöltéséből (SE-493) származó leletek (rajz: Illés László; fotó: Komjáthy Péter)

13.-20.: Aranyárok-menti temető (2005. évi feltárás) SE-464 leletei (rajz: Illés László)

1.

2.

3.

3. kép 1.-2.: AC3 amphora az Aranyárok-menti temető 58. sírjából (fotó: Hárshegyi Piroška; rajz: Illés László)
3.: az AC3 amphoratípus elterjedése Krétán kívül, valamint gyártóhelyei (térkép: Kolozsvári Krisztián)